

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

Олександр Козаченко,
доктор юридичних наук, професор,
в.о. директора Миколаївського навчально-наукового
інституту права Національного університету
«Одеська юридична академія»
ORCID: 0000-0002-8412-8639

Ольга Мусиченко,
доктор філософії (PhD), доцент,
в.о. завідувача кафедри кримінального права
та інших кримінально-правових дисциплін
Миколаївського навчально-наукового інституту
права Національного університету
«Одеська юридична академія»
ORCID: 0000-0001-6171-710X

DOI <https://doi.org/10.32782/2306-9082/2025-59-4>

УДК 343.13

Запобіжні заходи в умовах воєнного стану крізь призму дотримання прав людини

Постановка проблеми. В умовах військової агресії російської федерації проти нашої країни законодавець має оперативно реагувати на виклики, які постають перед державою, усувати проблеми, які виникають в багатьох галузях правового регулювання, в тому числі й кримінальному процесі.

Такі проблеми в межах кримінального провадження обумовлюються різними факторами: фактором небезпеки; відсутністю доступу до окремих територій, на яких вчинені кримінальні правопорушення; обмеженням функціонування органів державної влади, у тому числі органів досудового

розслідування, судових органів України на таких і суміжних територіях та іншими. Намагаючись вирішити відповідні виклики, після вторгнення було внесено низку змін до окремих статей Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), а також досить детально регламентовано в окремому розділі IX-1 «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану» [1] особливий порядок кримінального провадження в умовах воєнного стану. Втім, відповідні новели зазнавали неодноразових змін і не в останню чергу це пов'язано з необхідністю забезпечення прав людини в кримінальному процесі, не зважаючи на необхідність вирішувати певні виклики і проблеми в межах кримінального провадження, пов'язані з війною.

Одним з досить важливих інститутів кримінального процесу, який в умовах повномасштабного вторгнення зазнав реформування – інститут заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема субінститут запобіжних заходів. Зважаючи на те, що запобіжні заходи, зокрема ті, що пов'язані з обмеженням свободи, можуть суттєво обмежувати основоположні права людини, оновлений порядок їх застосування, продовження чи зміни, а також можливість скасування потребує детального аналізу та осмислення.

Стан опрацювання проблематики. Проблематиці запобіжних заходів в кримінальному провадженні присвячували увагу більшість відомих вчених-процесуалістів. Однак до питань запобіжних заходів в умовах воєнного стану звертались такі науковці як Гловюк І., Завтур В. [2], Михайленко В. [3], Рогальська В. [2; 4], Фоміна Т. [4], Шевчук В. [5] та інші. Втім, дослідження змін КПК України з позиції відповідності оновлених норм щодо запобіжних заходів стандартам прав людини не проводилися.

Мета дослідження. Мета даної статті – проаналізувати особливості застосування, продовження строку застосування запобіжних заходів в умовах воєнного стану крізь призму дотримання прав людини.

Виклад основного матеріалу. З часів повномасштабного вторгнення країни-агресора суттєво змінилася практика застосування запобіжних заходів, що пов'язано і зі змінами КПК України, і зі зростанням рівня кримінальності, зокрема проти національної безпеки та порядку проходження військової служби. Зрозуміло, що у зв'язку зі збільшенням рівня кримінальності у воєнні часи (2022–2025 рр.), збільшується і кількість клопотань про застосування запобіжних заходів, що розглядаються слідчими суддями. Так, порівняно з 2021 р. таких клопотань судами перших інстанцій було розглянуто вже у 2024 р. на 10 тис. більше, при тому що кількість розглянутих звернень про застосування тримання під вартою зростає пропорційно: якщо у 2021 р. таких було 26 751, то в 2024 р. – 35 256. Водночас слід звернути увагу на таку тенденцію: у довоєнний час відсоток задоволених судами клопотань про тримання під вартою становив менше 50% (44% – у 2020 р., 42% – у 2021 р.), після повномасштабного вторгнення він склав уже більше 60% (62% – у 2023 р. та 61% – у 2024 р.), при тому під час війни суттєво скорочується і частка відмов у задоволенні таких клопотань (14% – у 2021 р. і лише 10% у 2023, 2024 рр.) [6]. Описані тенденції обумовлюються новелами, пов'язаними з необхідністю обрання при розслідуванні окремих видів кримінальних правопорушень лише тримання під вартою. Щодо інших запобіжних заходів частка задоволених судами клопотань лишається більш-менш стабільною (так, про домашній арешт – 85–88% за 2020–2024 рр.; про особисте зобов'язання – 90–94% відповідно). Втім,

клопотання про застосування застави задовольняються частіше в умовах воєнного стану (48% – у 2021 р. проти 71% у 2022 р. та 2023 р. та 73% у 2024 р.) [6]. Такий стан речей може бути пов'язаний з активною практикою застосування положення, передбаченого ч. 5 ст. 616 КПК України – можливості заміни запобіжного заходу у вигляді застави на особисте зобов'язання за умови обґрунтування використання коштів застави (в повному обсязі або частково) на оборонні цілі через спеціальні рахунки Національного банку України.

Запобіжні заходи – це передбачені кримінальним процесуальним законом і застосовувані з дотриманням гарантій заходи забезпечення кримінального провадження, які тимчасово обмежують права і свободи підозрюваного або обвинуваченого з метою запобігання ризику для кримінального провадження [7, с. 162]. Законодавець встановлює в ст. 176 КПК України загальні положення застосування запобіжних заходів, перераховує їх види. Водночас в умовах війни дані правила зазнали певних змін, які, на наш погляд, були викликані нагальною потребою необхідності сьогодення. Виникає питання про дотримання стандартів прав людини при обранні запобіжних заходів, які сформовані практикою ЄСПЛ.

Підстави для застосування запобіжних заходів охоплюють два ключові аспекти: по-перше, наявність обґрунтованої підозри у вчиненні кримінального правопорушення, а по-друге, існування визначених ризиків, передбачених ч. 1 ст. 177 КПК України. Важливо, щоб на момент ухвалення рішення про запобіжний захід обґрунтованість підозри була підтверджена сукупністю фактів та інформації, які здатні переконати об'єктивного спостерігача у тому, що особа могла вчинити відповідне кримінальне правопорушення. Такий

підхід відображений, зокрема, у п. 175 рішення ЄСПЛ у справі «Нечипорук і Йонкало проти України» [8]. Підтвердження ризиків повинно ґрунтуватися на конкретних доказах, що дозволяють оцінити необхідність застосування запобіжних заходів. При цьому слідчий чи прокурор зобов'язані в клопотанні та додаткових матеріалах аргументувати, що менш суворий запобіжний захід не є достатнім для усунення наявних загроз. Таким чином, запобіжний захід розглядається як крайній превентивний захід у кримінальному процесі, під час застосування якого необхідно дотримуватись принципу пропорційності: з одного боку – враховувати мету застосування, з іншого – ступінь втручання у права підозрюваного чи обвинуваченого.

Однією з особливостей застосування запобіжних заходів в умовах війни стало загальне положення, передбачене ч. 6 ст. 176 КПК України, відповідно до якого в чітко визначених законом випадках застосовується запобіжний захід у виді тримання під вартою. Зокрема, це положення пов'язане з поверненням до КПК України норми про обрання тримання під вартою у разі підозри або обвинувачення у вчиненні злочинів, передбачених статтями 109–114-2, 258–258-6, 260, 261, 437–442-1 Кримінального кодексу України, за наявності відповідних ризиків (ст. 176 КПК України доповнено відповідною ч. 6, що містить зазначене положення згідно із Законом № 2198-IX від 14.04.2022, із подальшими змінами). Зауважимо, що подібна норма містилася в ч. 5 ст. 176 КПК України, яка згодом була визнана неконституційною (рішення Конституційного Суду № 7-р/2019 від 25.06.2019), і виключена вже в умовах воєнного стану. Суд аргументував своє рішення зокрема і практикою ЄСПЛ, відповідно до якої при розгляді питання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою

має бути розглянута можливість застосування альтернативних запобіжних заходів, інакше – національні суди порушують п. 1. Ст. 5 Конвенції про захист прав та основоположних свобод [9] (так, в рішеннях «Харченко проти України» [10], «Хайредінов проти України» [11] констатовано порушення відповідними судами України принципу верховенства права та необґрунтоване обмеження права особи на свободу та особисту недоторканність).

Вищезгадана норма ст. 176 КПК України повернулася у дещо зміненому вигляді. Відмінність між положеннями частини 5 (яка була скасована) та частини 6 статті 176 КПК полягає у визначенні строку дії відповідних норм (на період воєнного стану), а також у включенні додаткових складів злочинів, для розслідування яких передбачено виключно тримання під вартою (статті 437–442-1 КК України).

Щодо трансформованої норми було багато закидів в науковій літературі й практиці щодо «безальтернативності» тримання під вартою, щодо неврахування стандартів дотримання прав людини. Тому свою оцінку цьому знову дав Конституційний Суд України в рішенні від 19 червня 2024 року. По-перше, Суд наголосив, що «застосування за ч. 6 ст. 176 КПК України під час дії воєнного стану запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою до особи, яку підозрюють або обвинувачують у вчиненні злочинів проти основ національної безпеки України, громадської безпеки, миру, безпеки, людства та міжнародного правопорядку, за наявності ризиків, визначених статтею 177 Кодексу, є потрібним засобом для забезпечення ефективності розслідування цих злочинів і виконання завдань кримінального провадження в умовах воєнного стану, що обумовлено потребою посиленого захисту суверенітету, територіальної цілісності, недоторканності, обороноздатності, державної,

економічної й інформаційної безпеки України» (абз. 4 п. 6.2) [12]. По-друге, Суд підкреслив, що з положень КПК України (ч. 4 ст. 183 КПК України) випливає, що законодавець закріпив дискрецію слідчого судді, суду під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою за ч. 6 ст. 176 КПК України не визначати або визначати розмір застави з урахуванням підстав та обставин, установлених ст.ст. 177, 178 (абз. 7 п. 6.3) [12], тобто Конституційний Суд України поклав край дискусії щодо безальтернативності тримання під вартою відповідно до ч. 6 ст. 176 КПК України, визнавши в цілому цю норму такою, що відповідає Конституції України, і в умовах воєнного стану принципам кримінального процесу, які можуть обмежуватися задля необхідності в суспільстві, зумовленою війною. Зауважимо, що Україна була змушена запустити процедуру відступу від окремих зобов'язань по Європейській конвенції, що дозволяється ст. 15, але допускається «в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом» [13]. Для цього важливою передумовою є стан війни або інша суспільна загроза, що ставить під ризик існування нації. Також зауважимо, відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [14] сама суть воєнного стану полягає в можливості обмеження конституційних прав людини і громадянина.

Однією з новел КПК України в умовах воєнного стану стала також норма, згідно з якою під час дії воєнного стану щодо військовослужбовців, яких підозрюють або обвинувачують у злочинах, передбачених ст. 402–405, 407, 408, 429 КК України, обов'язково застосовується запобіжний захід у вигляді тримання під вартою. Це визначено ч. 8 ст. 176 КПК України, доповненої Законом № 2531-IX від

16.08.2022 та зі змінами, внесеними Законом № 2810-IX від 01.12.2022. Варто зазначити, що ця норма не містить згадки про ризики, які зазвичай враховуються при ухваленні рішення про запобіжний захід. Тому для її реалізації достатньо лише кваліфікації злочину за зазначеними статтями, що суперечить загально прийнятим умовам застосування запобіжних заходів. Ці положення також не узгоджуються зі ст. 183 КПК України, де зазначено, що тримання під вартою є винятковим запобіжним заходом, який застосовується тільки за умови доведення прокурором того, що більш м'які заходи не запобігатимуть можливим ризикам, крім випадків, вказаних у ч. 6 і 8 ст. 176 КПК України.

Правники справедливо наголошують на тому, що встановлення обов'язковості тримання під вартою у таких випадках суперечить Конституції України. Зокрема, ст. 64 Конституції України передбачає перелік прав і свобод, які не можуть бути обмежені навіть у період воєнного чи надзвичайного стану. До цього переліку входить право на особисту свободу, закріплене в ст. 29 Конституції України. Крім того, закріплена норма не відповідає деяким встановленим стандартам застосування запобіжних заходів, виробленими кращими національними та міжнародними практиками, до яких слід віднести, по-перше, обґрунтованість підозри, до складових цього стандарту відносяться: наявність ознак кримінального правопорушення (правова складова), причетність особи до вчинення кримінального правопорушення (фактична складова), належність та допустимість доказів, на яких базується підозра; по-друге, наявність ризику, до складових якого відносять характеристики особи; наявність фактичних обставин, що підтверджують наявність ризику (не пов'язаних з характеристиками особи); суворість можливого покарання (притому

ЄСПЛ неодноразово звертав увагу на проблему надання «тяжкості обвинувачення» надмірного значення (наприклад, рішення Кауцор проти Польщі [15]); по-третє, пропорційність, складовими якої є альтернативність запобіжних заходів та обґрунтованість пропорційності конкретного виду запобіжного заходу (ЄСПЛ неодноразово знаходив порушення прав заявників у зв'язку з вмотивованістю судового рішення про обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою, зокрема, у пілотній справі Харченко проти України [10]); по-четверте, строковість, до складових якої належить розумність строку запобіжного заходу та доцільність подальшого застосування запобіжного заходу, що періодично перевіряється; по-п'яте, процесуальні гарантії підозрюваного, до якого застосовано запобіжні заходи: реалізація права на інформацію, права на захист, на переклад, на медичну допомогу, забезпечення дотримання гарантій вразливих категорій осіб [16, с. 157–170].

Відповідно до вищевказаної ч. 8 ст. 176 КПК України підставами для застосування в умовах воєнного стану безальтернативного тримання під вартою є лише характеристика особи підозрюваного – те, що він є військовослужбовцем та кваліфікація вчиненого ним діяння на момент обрання тримання під вартою. Звичайно, дане положення повністю не узгоджується з другим і третім стандартами, вказаними вище. Водночас, застосовуючи дану норму до військовослужбовців, для усунення такого дисбалансу (відсутність ризиків та недотримання принципу пропорційності при обранні запобіжного заходу) слід неухильно і беззаперечно дотримуватися стандартів обґрунтованості підозри, строковості застосування та процесуальних гарантій військовослужбовця, до якого обирається запобіжний захід у виді тримання під вартою.

Цікавим є дослідження практики зарубіжних країн щодо застосування запобіжних заходів в умовах особливих періодів, зроблене Шевчуком П.В., зокрема, стосовно обрання запобіжних заходів до військовослужбовців [5]. Ми підтримуємо пропозицію автора щодо впровадження нових запобіжних заходів для військовослужбовців, особливо тих, які не передбачають позбавлення волі, максимально зберігають їхні права та свободи, не шкодять обороноздатності країни, але водночас ефективно сприяють виконанню цілей кримінального провадження [5, с. 148]. Запобіжний захід у вигляді передачі військовослужбовця під нагляд командування військової частини передбачений в різних законодавчих актах, зокрема в статті 143 КПК Казахстану, статті 107 КПК Таджикистану та статті 183 КПК Молдови. Аналогічний механізм закріплений у кримінальному процесуальному кодексі Вірменії, де стаття 130 передбачає запобіжний захід у формі військового контролю [5, с. 148]. Згадані норми спрямовані на забезпечення належного контролю за поведінкою військовослужбовця або військовозобов'язаного, а також гарантування їхньої явки за викликом до органу, який веде кримінальний процес. Незважаючи на відмінності формулювань, усі ці заходи мають схожу правову природу і спрямовані на регулювання поведінки підозрюваних військовослужбовців у рамках кримінального процесу.

Ще одна особливість застосування запобіжних заходів у воєнний час стосується відсутності можливості встановлювати заставу як альтернативу триманню під вартою. Тут вже йде мова суто про недотримання такого вже згаданого стандарту застосування запобіжного заходу як пропорційність, зокрема його складової – альтернативності запобіжного заходу. На сьогодні у КПК України визначено випадки, коли під час обрання тримання під

вартою у якості запобіжного заходу розмір застави не встановлюється, і це обґрунтовується виключно воєнним станом. Наприклад: 1) щодо осіб, оголошених у міжнародний розшук; тих, хто виїхав на тимчасово окуповані території чи перебуває в країні-агресорі; 2) при розгляді клопотання Міжнародного кримінального суду про тимчасовий арешт (відповідно до абзаців 7 і 9 частини 4 статті 183 КПК України). Ці підстави є обов'язковими для слідчого судді або суду, які приймають рішення про запобіжний захід. Щодо інших, вже згадуваних, випадків застосування тримання під вартою, передбачених ч. 6 та ч. 8 ст. 176 КПК України, рішення про невстановлення застави здійснюється на дискреційних засадах: суд має право не визначати розмір застави, навіть без врахування ризиків, але так само має право і визначити розмір застави.

Наступне, на що хотілося б звернути увагу, в контексті дотримання права на свободу, це особливості продовження строку судового рішення про обрання запобіжного заходу в умовах воєнного стану. На теперішній час маємо різні варіації, залежно від стадії кримінального провадження. Так, керівник органу прокуратури має право неодноразово продовжувати строк застосування тримання під вартою до одного місяця на стадії досудового розслідування (ч. 2 ст. 615 КПК України). Таке продовження стосується рішень слідчого судді чи постанов самого керівника прокуратури (що було можливо до внесення змін у КПК від 27 липня 2022 року) за клопотанням прокурора або слідчого, погодженим прокурором. У цьому випадку керівник прокуратури, хоча і не є суб'єктом судової влади, отримує повноваження на продовження дії ухвали суду. Причина такого екстраординарного механізму полягає у відсутності можливості реалізувати ці повноваження слідчим суддею через

обставини воєнного стану. У КПК України передбачені гарантії вказаної виключної правової процедури. Так, слід обов'язково повідомити прокурора вищого рівня та суд про прийняті рішення з наданням копій документів не пізніше ніж через десять днів після ухвалення (ч. 3 ст. 615 КПК України). Відповідно до вказаного положення, не зважаючи на невластивого суб'єкта продовження строків запобіжних заходів на стадії досудового розслідування забезпечується автоматичний відомчий, і що надважливо, судовий контроль. В одному зі своїх рішень ЄСПЛ зазначив: «Судовий контроль за втручанням виконавчої влади в право особи на свободу є істотною ознакою гарантії, визначеної пунктом 3 статті 5 Конвенції, який має на меті мінімізувати ризик свавілля» (§ 58 рішення Бронтан та інші проти Сполученого королівства) [17].

Про більш суттєві обмеження конституційних прав підозрюваного/обвинуваченого, що тримається під вартою, говорять положення ч. 5 та ч. 6 ст. 615 КПК України щодо автоматичного продовження запобіжного заходу у виді тримання під вартою на стадіях підготовчого та судового розгляду – у разі неможливості проведення підготовчого судового провадження чи судового розгляду, строком до двох місяців. Йде мова про обмеження не лише визначених в Конституції України права на свободу й особисту недоторканність (ст. 29), а й права на судовий захист (ст. 55), права на захист (ст. 63), презумпції невинуватості (ст. 62). Конституційний Суд України досить аргументовано у своєму рішенні від 18 липня 2024 року встановив невідповідність ч. 6 ст. 615 КПК України Основному закону [18], проте існування ч. 5 ст. 615 КПК України залишається дискусійним ще й в контексті того, що Конституційний Суд у вказаному рішенні серед аргументів наводить й своє попереднє рішення

від 23 листопада 2017 року, в якому визнав неконституційною ч. 3 ст. 315 КПК України щодо «автоматичного» продовження домашнього арешту й тримання під вартою на стадії підготовчого провадження, вказуючи, що відповідні рішення «повинні піддаватися судовому контролю через певні проміжки часу, періодично об'єктивним та неупередженим судом на предмет перевірки наявності чи відсутності ризиків, за яких вказані запобіжні заходи застосовуються, у тому числі при закінченні досудового розслідування, коли деякі ризики вже можуть зникнути» [19]. Логічно, що в процесі редагування КПК України з урахуванням рішення Конституційного суду від 18 липня 2024 р., законотворець повинен прийняти закон, яким би скасував і ч. 5 ст. 615 КПК України.

Ще одним аспектом, на який хочеться звернути увагу, є дотримання гарантій особи, до якої застосовуються чи застосовані запобіжні заходи, пов'язані з обмеженням свободи, і які визначені в ч. 2-5 ст. 5, а також ч. 3 ст. 6 Європейської конвенції [13], серед яких право на інформування, право на захист, право на участь в судовому розгляді, гарантії забезпечення безпосередньої участі тощо. Дані гарантії закріплені в положеннях КПК України, що регулюють порядок обрання запобіжних заходів, порядок затримання. В умовах воєнного стану проблемними стали питання участі підозрюваного та захисника у розгляді клопотання, коли безпосередня участь їх неможлива чи ускладнена. Вирішуючи це питання Верховний Суд у своєму листі №1/0/2-22 від 03 березня 2022 р., як виключення, вказав можливість розгляду клопотань щодо запобіжних заходів без участі підозрюваного, з належною мотивацією такої процедури розгляду. У випадках, коли учасник кримінального провадження через об'єктивні причини не має можливості брати участь у засіданні

в режимі відеоконференції, використовуючи технічні засоби, передбачені КПК України, як виняток допускається проведення відеоконференції за допомогою альтернативних засобів. У таких ситуаціях важливо забезпечити належне роз'яснення процесуальних прав та обов'язків цього учаснику [20]. Пізніше були внесені зміни до ч. 2 ст. 336 КПК України (Законом України № 2201-IX від 14.04.2022), відповідно до яких в умовах воєнного стану навіть без відсутності згоди обвинуваченого суд може постановити ухвалу про здійснення дистанційного судового провадження. Такі приписи відповідають не лише сучасним реаліям диджиталізації усіх сфер суспільства, але вже сформованій практиці ЄСПЛ. В одному з рішень від 2018 вказано, що вирішуючи питання про звільнення чи затримання особи, органи влади зобов'язані розглянути альтернативні види забезпечення її явки до суду [21].

Щодо гарантій осіб також слід підкреслити позицію Європейської Комісії, висловлену в Доповіді про дотримання принципів демократії, прав людини та правовладдя в умовах надзвичайного стану, ухваленій Венеційською Комісією 19 червня 2020 року, відповідно до якої відступ від прав є тимчасовим призупиненням гарантій певних прав людини, серед яких «фундаментальні судові гарантії також дедалі частіше розглядаються як такі, що не підлягають відступу» (§ 41) [22].

Висновки. Отже, інститут запобіжних заходів у кримінальному провадженні зазнав суттєвих змін в умовах воєнного стану, що має своє обґрунтування. Це пояснюється необхідністю

обмеження конституційних прав особи через нагальні потреби сьогодення. Як зазначено в Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини, такі обмеження допустимі в межах, що продиктовані винятковими обставинами під час війни. Втім, аналіз практики нормотворення з березня 2022 р. і дотепер показує, що певні зміни до КПК України були передчасними, не було враховано позицій вже сформованої європейської практики щодо стандартів застосування запобіжних заходів, щодо абсолютних заборон відступу від низки прав та гарантій підозрюваних/обвинувачених, які закріплені як на міжнародному рівні, так і перераховані в ст. 64 Конституції України. У кримінальному процесі навіть у воєнний час на осіб, щодо яких застосовуються запобіжні заходи, зокрема ті, що пов'язані з обмеженням свободи, мають поширюватися відповідні гарантії, передбачені Конвенцією. Зокрема, в наш час, крім гарантій інформування, права на захист, більш вагомими стають гарантії судового захисту.

На наш погляд, потребує змін ст. 176 КПК України, а саме: в ч. 8 ст. 176 необхідно додати слова «за наявності ризиків» перед словом «застосовується»; потребує виключення з КПК України ч. 5 ст. 615. Відповідні зміни покращать збалансування потреб держави на сучасному етапі, обумовлених воєнним станом, та дотримання прав людини, до якої застосовуються запобіжні заходи.

Крім того, потребує подальшого обґрунтування пропозиція щодо регламентації в КПК України окремого «спеціального» запобіжного заходу для військовослужбовців.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> ((дата звернення: 13.08.2025)).
2. Гловюк І., Дроздов О., Тетерятник Г., Фоміна Т., Рогальська В., Завтур В. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану: науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу

України. Видання 2. Електронне видання. Дніпро-Львів-Одеса-Харків, 2022. Станом на 03 травня 2022. 80 с.

3. Михайленко В. Повернення раніше внесеної застави на спеціальний рахунок Збройних Сил України. Рекомендації щодо обґрунтування. URL: <https://justtalk.com.ua/post/povernennya-ranishe-vnesenoj-zastavi-na-spetsialnij-rahunok-zbrojnih-sil-ukraini-rekomendatsii-schodo-obgruntuvannya> (дата звернення: 13.08.2025).

4. Фоміна Т., Рогальська В. Запобіжні заходи в умовах воєнного стану: що змінилось. Закон і бізнес: сайт. 19.05.2022. URL: <https://zib.com.ua/ua/151472.html>

5. Шевчук В. П. Міжнародно-правовий досвід реалізації заходів забезпечення кримінального провадження в умовах особливих періодів. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2024. Серія Право. Випуск 84: частина 4. С. 144–150.

6. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/ (дата звернення: 13.08.2025).

7. Козаченко О.В., Мусиченко О.М. Основи кримінального процесуального права України : конспект лекцій. Миколаїв : МІП НУ «ОЮА», 2022. 367 с.

8. Нечипорук і Йонкало проти України (Заява N 42310/04). Справа ЄСПЛ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_683#Text] (дата звернення: 13.08.2025).

9. Рішення Конституційного Суду України № 7-р/2019 від 25 червня 2019 р. у справі № 3-68/2018(3846/17, 2452/18, 3657/18, 347/19). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-19#Text> (дата звернення: 14.08.2025).

10. Харченко проти України. Заява № 40107/02. Рішення ЄСПЛ від 10.05.2011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_662#Text (дата звернення: 14.08.2025).

11. Хайредінов проти України. Заява N 38717/04. Рішення ЄСПЛ від 14.01.2011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_665#Text (дата звернення: 14.08.2025).

12. Рішення Конституційного Суду України № 7-р(П)/2024 від 19 червня 2024 р. у справі № 3-111/2023(207/23, 315/23). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-24#n107> (дата звернення: 14.08.2025).

13. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. Ратифікована Законом України № 475/97-ВР від 17.07.97. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 15.08.2025).

14. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 17.08.2025).

15. *Kauczor v. Poland*. № 45219/06. Постановление от 3 февраля 2009 г. [Вынесено IV Секцией]. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf> (дата звернення: 17.08.2025).

16. Стандарти досудового розслідування: наук.-практ. посіб. / Белоусов Ю.Л., Венгер В.М., Грига Р.М. та ін. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 256 с.

17. *Case of Brogan and others v. the United Kingdom* from 29 November 1988. Application no. 11209/84; 11234/84; 11266/84; 11386/85. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57450%22%7D> (дата звернення: 17.08.2025).

18. Рішення Конституційного Суду України № 8-р(П)/2024 від 18 липня 2024 р. у справі № 3-88/2022(205/22, 114/24). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-24#n116> (дата звернення: 17.08.2025).

19. Рішення Конституційного Суду України № 1-р/2017 від 23 листопада 2017 р. у справі № 1-28/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-17#Text> (дата звернення: 17.08.2025).

20. Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану: лист Верховного Суду від 03.03.2022 р. № 1/0/2-22. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/war/Inform_lyst_2022_03_03.pdf?fbclid=IwAR34RkD0YpwwkA1xHS0hUmN2LJek8lzxUF02hUvkkD0lAWscgM2_mVcgPLA (дата звернення: 17.08.2025).

21. *Case OF S., V. and A. V. Denmark* from 22 October 2018. Applications nos. 35553/12, 36678/12 and 36711/12. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-187391%22%7D> (дата звернення: 17.08.2025).

22. Respect for democracy, human rights and the rule of law = during states of emergency: reflections. Report of European commission for democracy through law (Venice commission). Strasbourg, 19 June 2020. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2020\)014-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2020)014-e) (дата звернення: 17.08.2025).

Козаченко О. В., Мусиченко О. М. Запобіжні заходи в умовах воєнного стану крізь призму дотримання прав людини

У статті автори аналізують зміни до Кримінального процесуального кодексу України, які були внесені після повномасштабного вторгнення, і регламентують особливості загальних положень, порядку та продовження строків застосування запобіжних заходів. Такий аналіз зроблено крізь призму співвідношення потреб кримінального провадження в сучасних реаліях воєнного стану в Україні та необхідності нормативного забезпечення дотримання основоположних прав та свобод людини. В роботі наведено зміну статистики застосування окремих видів запобіжних заходів, що пов'язано не лише зі змінами законодавства, а й суспільними процесами. Окрему увагу приділено дослідженню дотримання сформованих міжнародних стандартів застосування запобіжних заходів сучасною регламентацією в чинному кримінальному процесуальному законодавстві України, порядку застосування та продовження запобіжних заходів, пов'язаних з обмеженням свободи. В роботі звертається увага на ілюстративні рішення ЄСПЛ, в яких піднімаються питання дотримання прав людини при застосуванні запобіжних заходів, зокрема права на свободу. Досить велика увага приділена вивченню рішень Конституційного Суду України, який сформулював свої висновки щодо встановлення конституційності чи неконституційності положень, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України, що стосуються запобіжних заходів. Зроблено висновок про те, що певні зміни до відповідного законодавства України були передчасними, не було враховано позицій вже сформованої європейської практики щодо стандартів застосування запобіжних заходів, щодо абсолютних заборон відступу від низки прав та гарантій підозрюваних/обвинувачених, які закріплені як на міжнародному рівні, так і перераховані в ст. 64 Конституції України. Запропоновано зміни до чинного кримінального процесуального законодавства України, а саме до ч. 8 ст. 176 стосовно встановлення обов'язкової підстави наявності і доведеної ризиків, до ст. 615, а саме виключення ч. 5 та ч. 6. Також підтримується пропозиція щодо нормативної регламентації застосування окремого «спеціального» виду запобіжного заходу для військовослужбовців.

Ключові слова: запобіжні заходи, порядок застосування, тримання під вартою, права людини, право на свободу.

Kozachenko O., Musychenko O. Preventive measures in conditions of martial law through the prism of human rights compliance

In this article, the authors analyze the amendments to the Criminal Procedure Code of Ukraine introduced after the full-scale invasion and regulate the specifics of the general provisions, procedures, and extension of preventive measures. This analysis is made through the prism of the correlation between the needs of criminal proceedings in the current realities of martial law in Ukraine and the need for regulatory support to observe fundamental human rights and freedoms. The paper presents changes in the statistics on the application of certain types of preventive measures, which are related to changes in legislation and social processes. Particular attention is paid to the study of compliance with established international standards for applying preventive measures by current regulations in the criminal procedural legislation of Ukraine, as well as the procedure for applying and extending preventive measures related to the restriction of freedom. The paper draws attention to illustrative decisions of the ECHR, which raise issues of human rights compliance in the application of preventive measures, particularly the right to liberty.

Considerable attention has been paid to studying the decisions of the Constitutional Court of Ukraine, which formulated its conclusions on the constitutionality or unconstitutionality of the provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine concerning preventive measures. It was concluded that certain amendments to the relevant Ukrainian legislation were premature and did not take into account the established European practice regarding standards for the application of preventive measures and absolute prohibitions on derogating from several rights and guarantees of suspects/accused persons, which are enshrined both at the international level and listed in Article 64 of the Constitution of Ukraine. Amendments to Ukraine's current criminal procedural legislation were proposed, namely to Part 8 of Article 176 regarding the establishment of mandatory grounds for the existence and proof of risks, and to Article 615, namely the exclusion of Parts 5 and 6. The proposal for the regulatory regulation of applying a separate 'special' type of preventive measure for military personnel is also supported.

Keywords: preventive measures, procedure for application, detention, human rights, proper to liberty.

Дата першого надходження рукопису до видання: 25.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 27.10.2025

Дата публікації: 28.11.2025

